

Olycklig vådeld

Ur boken Med lag och slag

Utgiven 1967 Av Sven Rydstrand

Det hände inte sällan att "en olycklig vådeld", som det hette, ödelade manhus och ladugårdar för de fattiga bönderna. Merendels hände detta givetvis på vintern, då man eldade med torv och det kom gnistor ur skorstenen, som antände de torra halmtaken. Någon brandförsäkring fanns inte, men från 1680 talet beslöts om sammanskott från hela häradet till de värst drabbade. Tidigare beviljade man dock bönderna ett par års frihet från skatt efter en eldsvåda. Härom berättas bl. a. i 1667 års dombok från en brand på gården Röd i Foss socken:

Jacob Stenorsson i Röd beklagar, att natten till nästförlidne Gregorie dag uppbrändes av vådeld hans stuga samt tre andra små hus och det mesta hans lösöre samt några små kreatur. Det med honom hans grannar betygade. Rätten prövade honom böra åtnjuta 2 års frihet på sina utlagor, så framt han skall bliva behållen.

Att bönderna kom till tinget efter en eldsvåda och beklagade sig, berodde alltså på att de ville ha hjälp. Efter en eldsvåda på gården Tosemarken år 1690 utgick också sådan hjälp enl. följande protokoll:

Framsteg Anders Olsson på Tosemark i Svarteborgs socken, ett fjärdedels prästebolshemman, och beklagade sin olycka samt gav till kända hurusom hans ladugård nu i sistförlidne april månad av en oförmodelig eldsvåda blev avbränd, bedjandes nu bliva hulpen med något understöd till hans upprättning. Nämnden värderade skadan som följer: Ladan med logen att upprättas för 14 daler, fähuset med fårhuset för 7 daler och stallen för 4 daler silvermynt, som belöper över hela tingslaget med en mark koppardaler eller två och två tredjedels öre silverdaler på var hel gård och på de andra i förhållande därefter.

Vid en brand på Bråland år 1696 hände även en dödsolycka, varvid ett barn omkom. Nedanstående protokoll skrevs därom vid tinget på Kviström den 3 juni år 1696:

Kaptenen över dragonerna herr baron Carl Gustaf Kruise inkom för rätten och gav till kända hurusåsom på dess anslagne hemvist och under säteris frihet bägge Brålands kronogårdar i Tunge härad, Foss socken, belägna, är timat en olycka med en skadlig vådeld, i det dess in anno 1685 uti maj månad med fyra knutar upptimrade bakarestuga av 14 alnars längd ock 10 alnar i bredden, allt inom knutar, uti vilken byggning jämte bakarestugan varit med bräder avskiljt en drängkammare, 11 omlag i undervåningen och ovan bjälkarna med 7 omlag timmer högt, med all dess behöriga inrede, fyra fönster, murning och behållet nytt nävertak, och därtill ett av bakar uppsatt skjul, varuti låg 20 tolfter granbräder, som var ärnade till mangårdshusens beklädning, som kostade var tolft 20 öre silvermynt, är bliven i aska lagd förliden höst i september månad, vilket skedde på den gård, som högvälborne herr kaptenen med egen avel brukar, och några dagar tillförende uti den andra gården, som brukas av bönder, blev för bonden Oluf Börgesson, som brukar halva gården, uppbränd en ryggåsstuga med en kammare i förstugan, vilken stuga var byggd för tretton år sedan, med all dess egendom, som han ej det ringaste fick rädda, och därtill med ett drängebarn om 7 år gammalt, som var den allra största och beklagligaste olyckan.

Ännu uppbrändes därintill en ny uppsatt stugebyggnad med fyra knutar och ett loft där över, som var takrett men ingen näver därpå kommen eller i annor måtto inrett. Hos högvälborne herr kaptenen och baronen kom elden lös om nattetid i dess frånvaro, då ingen människa var i samma bakarestuge byggnad, men hos bonden kom den lös på aftonen i dagsättningen, då de skulle lägga sig.

Befallningsmannen välbetrodde Petter Kall med länsmannen Anders Tack och nämndemannen Tomas Gunnarsson i Frötorp har varit på dessa gårdar och besiktigat skadan och värderat bakarestugan med drängkammarens byggnad efter gjort förslag till 86 daler silvermynt, det till ringare ej kunnat uppsättas. Bonden Oluf Börjessons tagna skada är värderad till 30 daler silvermynt i lösöre och kläder, proviantsaker och annat husgeråd till 50 daler silvermynt, kontanta penningar 30 daler. Viljandes bonden med sin ed betyga att lösören och kontanta penningar var över men intet under, som han tagit avsaknad. Belöper alltså denna senare skadan för bonden Oluf till etthundradetio daler silvermynt, varöver beviljades tingsrättens vittnesbörd.

I juni år 1701 nedbrann en bondstuga på gården Wässe i Svarteborgs socken, och därvid skrevs följande i domboken:

Göran Larsson i Wässe angav klageligen hurusom honom den olyckan är hänt att den 7 juni, som var den andra bönedagen innevarande år, blev hans stugebyggnad med alla dess kläder och husgeråd av en olycklig vådeld i aska lagd, då han med hustru och barn var kommen från kyrkan och gången ut i marken att se till boskapen, om någon ohägnad var kommen uti ängarna. Vetandes ej huruledes elden kommit lös, ty ingen var i stugan mer än en gammal inhyses hustru och ett litet spätt barn, som bägge väl hade blivit innebrända, om icke en båtsman hade kommit dem till räddning, vilket en del av nämnden och tingssökande allmogen visste betyga hänt vara.

Förmodar därför få njuta brandstod. Skadan synes kunna mätas till det allra ringaste till sjuttio två daler silvermynt. Uti tingslaget är 230 hemman. Belöper alltså på vart helt hemman 10 öre silvermynt ungefär, som till hans excellens högvälborne baronen, guvernören och amiralens höggunstiga approbation ödmjukeligast hemställes.

Någon mera än en månad senare utbröt brand i Munkedals kvarn, varom redogöres i följande protokoll:

Börje Pehrsson vid Munkedals kvarn gav klageligen tillkänna, hurusåsom honom den olyckan hände i sistlidne sommar 1701 den 21 juli om morgonen bittida före soluppgången att kvarnen med några skäppor fullmjöl blev av en olycklig vådeld i aska lagd, vetandes ej huru elden kom ut utan presummeras att av kvarnstenarna skulle givits eld, som legat förborgad intill dess att folket var gångne i säng, ty när som elden blev först sedder, syntes han på den sidan som kvarnen låg och inte där som spisen stod, vilket nämnden med tingsökande allmogen visste besanna. Förmodar därför få njuta brandstod av tingslaget. Skadan mätes till det ringaste till fyrtyotre daler silvermynt, belöpande på var hel gård sex öre silvermynt.

Vid tinget på Kviström i febr. månad år 1706 berättas det om en brand på gården Brevik i Foss socken:

Jon Jönsson på Nedre Brevik och Foss socken framträdde för tingsrätten, högeligen beklagande hurusom hans manhus blevo förlidne 11 januari av vådeld uppbrände, vilken så starkt övergått, att knappt allt folket var kapabla att sig undan bemälte vådeld fria, som likväl genom Guds försyn skedde, dock att kläderna måste jämte annat för mästarten lämnas i

sticket, med anhållande att såsom denna stora olyckan således honom timat, så att han vid detta tillfället är helt utfattig bliven, det må honom bliva av tingsrätten förunnat någon brandstod för sin tagna skada, vilken värderades till 190 daler silvermynt.

År 1744 brann åter en kvarn i Munkedal. Ärendet om den branden förekom vid tinget på Kviström den 8 mars 1745, och det är intressant att lägga märke till vilka värdeförändringar som ägt rum sedan föregående kvarnbrand: Protokollet lyder på följande sätt:

Åborna på kronohemmanet Munkedal, Anders Hansson och Hans Simonsson framkommo för tingsrätten och beklagligen tillkänna gävo huru som för dem i december månad förlidet år av en olycklig vådeld blivit avbränt Kronomjölskvarnen vid Munkedal med tvenne par stenar och allt tillbehör, varöver besiktning av länsmannen Sören Hansson med nämndemannen Oluf Thoresson i Frötorp och Per Hansson i Pilegård jämte tvenne på kvarnbyggnad förståndige män, Johan Persson i Torp och Matz Jacobsson i Stråleröd blivit hållen, som för tingsrätten skrifteligen ingavs, och då skadan värderas till 128 daler, 20 öre smt, anhållandes nu dessa förolyckade hemmansåbor till deras skadas något nära upprättande om brandstod av häradet, och alldenstund bemälte skattelagda kronomjölquarn svarar för ett halvt hemmanstal och därföre rustning presterar och uppå undersökning befunnits att elden av våda och ej något olagligt sig tilldragit, ty prövar häradsrätten skäligt, det bör bemälte hemmans åbor njuta brandstod av Tunge och Sörbygdens härader modererat till 100 daler smt, vilken summa är långt mindre än vad till ett avbränt hemmans enligt häradsrättens taxering av den 18 juni 1736 i det ringaste utgivas bör.

Kommandes bemälte brandstodssumma att efter hemmanstalet i förbenämnde härader utbetalas. Dock hava merbenämnde hemmansåbor att om verkställighet härav sig hos respektive herr generalen och landshövdingen i orten anmäla.